

BESZÁMOLÓ

JOGÁSZKÉPZÉS ÉS DEMOKRÁCIA

I. A kutatás során alkalmazott módszerek

A kutatás során az oktatási folyamatok és a jogászképzés intézményeinek hatását vizsgáltuk a leendő jogáshallgatók szocializációjára. Ehhez egy olyan komplex módszertant dolgoztunk ki, amely kvalitatív és kvantitatív részeket egyaránt tartalmazott.

A kutatás elméleti megalapozása után 2015 őszén az intézmény nyilvános dokumentumainak elemzésével térképeztük fel az ELTE ÁJK formális működési mechanizmusait. Ezután az intézmény vezetőivel (rektorral, dékánnal, helyetteseivel, tanszékvezetőkkel, illetve a HÖK elnökével) valamint szakértőkkel készítettünk interjúkat. Hogy még pontosabb képet kapjunk, a kari tanács ülésein több alkalommal részt vettünk a döntéshozói mechanizmusok közelebbi megismeréséért.

Az oktatási folyamatok vizsgálata során arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen működési elvek érvényesülnek az ELTE ÁJK jogász szakának tanulmányi rendszerében, valamint, hogy a tananyagban a jog és társadalom kapcsolata milyen hangsúlyokkal jelenik meg, ez milyen hatással van a hallgatók szocializációjára. Ennek vizsgálatára a kutatás első felében az elérhető nyilvános dokumentumok (tantervek, kimeneti követelmények, számonkérés módjai, tételsor) alapján gyűjtöttünk adatokat.

Ezen felül bizonyos kurzusok esetén a kurzusleírások és tananyagok tartalom- és dokumentumelemzésével kvalitatív módon tártuk fel a mélyebb összefüggéseket.

A hallgatók véleményének megismeréséhez fókuszcsoportokat szerveztünk mind az 5 évfolyamon, illetve a levelezős hallgatókkal is külön. Ez a módszer lehetőséget nyújtott volna - egymásra reflektálva - véleményüket megfogalmazni. Kíváncsiak voltunk arra, ők hogyan élik meg ezeket a mechanizmusokat, milyen a szerveződések dinamikája, milyen véleménnyel vannak a tananyagról, oktatókról, vizsgákról.

II. A kutatás menete

A kutatás 2015 februárjában kezdődött, egy tanrenden kívüli kutatószemináriummal, amelynek témája a rasszizmus és a tágabb értelemben vett előítéletesség volt. A szeminárium tagjai a joghallgatók körében kívánták vizsgálni ezeket a jelenségeket. A *Jogászképzés és rasszizmus* c. szemináriumot az Angelusz Róbert Szakkollégium, a Bibó István Szakkollégium és a Jogszociológiai Tudományos Diákkör tagjai látogatták. A szeminárium célja a kutatás elméleti és módszertani megalapozása volt.

2015 őszén az ELTE Tehetséggondozási Alapja támogatta a *Jogászképzés és demokrácia c.* kutatást. A kutatás célja az volt, hogy a joghallgatók előítéletességéről rendelkezésre álló¹ kutatási eredmények mögötti folyamatokat tárja fel, ezért érdeklődésünk a kvalitatív módszerek felé fordult. A kutatásban résztvevőknek fontos célja volt az is, hogy a kutatás során a diákokkal párbeszédet alakítsanak ki, a kutatási eredményeket bemutassák és megvitassák az érintettekkel.

A kutatásunk két fő pillérrre épült. Egyrészt vizsgáltuk az intézményi működést, másrészt a szakmai értékátadási folyamatokat. Az intézményi működés vizsgálatát az indokolta, hogy a hipotézisünk szerint az emberi jogok iránti elkötelezettség és a demokratikus döntéshozatali folyamatokban szerzett tapasztalatok között összefüggés van. A korábbi kutatás eredményei azt mutatták, hogy a diákok attitűdjei nem változtak érdemben a képzés során, ahogyan a felelősségvállalás dimenziójában sem történt jelentős változás. Azt feltételeztük, hogy meg kell értenünk azt a környezetet, amelyben az oktatás zajlik ahhoz, hogy a diákok attitűdjei változatlanóságának okait, az értékátadási folyamat diszfunkcióit jobban megismerjük.

Az intézményi működés megismerése körében a formális szervezet vizsgálatát Pierre Bourdieu által kidolgozott mezőelemzéssel (ld. a beszámoló III. pontjában) egészítettük ki, interjúkat készítettünk tanszékvezetőkkel, egyetemi vezetőkkel, a Hallgatói Önkormányzat tagjaival, összesen 9 oktatóval és 7 hallgatóval.

Az interjúk első részében az interjúterek arra kérték az interjúalanyainkat, meséljenek a szakmai pályafutásukról, és az általuk említett, ki nem fejtett eseményekre, történetekre, mozzanatokra kérdeztek vissza. A második rész strukturált mélyinterjú volt, amelynek kérdései érintették az intézményi működés és az értékátadás dimenzióját is.

Ezeket az interjúkat a kutatás másik pillérében is használtuk. Ennek a résznek a témája szakmai szocializáció vizsgálata, a formális és rejtett tanterv összevetése volt. A formális tanterv vizsgálatát a jogászképzésben a záróvizsgáláshoz tartozó tárgyak tananyagának tartalomelemzésére alapoztuk. A rejtett tanterv megismerésében nagyon fontos lett volna a hallgatókkal való párbeszéd, a hallgatói tapasztalatok megismerése. Ezért fókuszcsoporthozos beszélgetéseket szerveztünk, - összesen a két év során négy alkalommal próbálkoztunk fókuszcsoporthozos megszervezésével - ám ezekre nagyon kevés hallgató jött el. Ezért később kérdőívvel is próbáltuk megismerni a diákok tapasztalatait, de a kitöltési arány itt is olyan alacsony volt, hogy az eredményeket nem tudtuk felhasználni. Ezek után a tervezett hallgatói fórum sem került megrendezésre. Így a kutatásunknak ez a része nem volt sikeres.

¹ Ld. Fleck Zoltán - Krémer Ferenc - Navratil Szonja - Uszkiewicz Erik: *Technika vagy érték a jogállam? A jogállami értékek átadása és az előítéletek csökkentése a jogászok és rendőrtisztek képzésében.* Budapest: L'Harmattan, 2012

Az empirikus vizsgálatokat 2017 tavaszán fejeztük be, 2017 nyarán és őszén végeztük el az eredmények feldolgozását, amelyekből kötetet tervezünk kiadni, illetve később az eredményeket konferenciákon bemutatni.

III. Az elméleti keret

Kutatócsoportunk elméleti keretként Pierre Bourdieu francia szociológus mezőelméletét vette alapul. Természetesen ezt kiegészítettük az alapvető előítélet irodalmakkal, mint Allport, Tajfel, Adorno illetve a kritikai jogelmélet – Critical Legal Studies – alapszövegeivel.

III. 1. A bourdieu-i elmélet alapfogalmai

Bourdieu elmélete alapján a társadalmat különböző társadalmi terek, azaz *mezők* alkotják, amelyek mint egyedileg meglévő különbségstruktúrák érvényesülnek. Bourdieu szerint „a társadalmi világ olyan (többdimenziós) térként ábrázolható, amely megkülönböztetési, illetve elosztási alapelvek szerint épül fel; ezeket az alapelveket pedig az adott társadalmi világban aktív, vagyis hordozóit ebben a világban erővel, hatalommal felruházni képes tulajdonságok halmaza alkotja. A cselekvőket és a cselekvők csoportjait tehát az a viszonylagos pozíció határozza meg, amelyet ebben a térben foglalnak el. [...] Amennyiben a tér alkotóelemeiként kiválasztott tulajdonságok aktív tulajdonságok, az adott teret erőterként is leírhatjuk, vagyis objektív hatalmi viszonyok olyan halmazaként, amely kényszerként nehezedik mindenkire, aki a mezőbe belép, és amely nem redukálható sem az egyes cselekvők szándékaira, sem pedig a közöttük zajló közvetlen interakciókra.”²

A különböző mezők mindegyike sajátos, a többi mezőből le nem vezethető logikával bír. „Példának okáért más a művészi mező és megint más a vallási vagy gazdasági mező logikája: a gazdasági mező történeti szempontból olyan univerzumként alakult ki, amelyben, ahogyan mondani szokás, 'az üzlet az üzlet', *business is business*, és ahonnét, elvben, minden elvárásolt családi, barátsági, vagy szerelmi viszony ki van zárva; a művészi mezőt viszont épp ellenkezőleg, az anyagi nyereség [profit] törvényének elutasítása vagy kifordítása alkotta meg, illetve hozta létre.”³

² Pierre Bourdieu (2010): A társadalmi tér és a csoportok keletkezése. In Angelusz Róbert - Éber Márk Áron - Gecser Ottó (szerk.): *Társadalmi rétegződés olvasókönyv*. Budapest: ELTE, Elérhető: [\[link\]](#) (utolsó letöltés: 2017.12.07.)

³ Pierre Bourdieu (2000): A mezők logikája. In: Ádám Péter (szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. században*. 2. köt., Budapest : Új Mandátum, 418-430.

A mező egy játékhoz hasonlít, amelyben a játékosok eltérő erővel rendelkeznek, amelyet az általuk birtokolt gazdasági, kulturális, szimbolikus, stb. tőke határoz meg. Mezőnként eltér a tőkefajta értéke, attól függően, hogy az adott mező belső logikájából mi következik. Ugyanaz a tőkefajta lehet rendkívül értékes az egyik mezőben, míg a másikban már sokkal kevésbé; egy jogi karon betöltött tanszékvezetői pozíció – az adott ország jogi kultúrájától, pontosabban a jogi mező szerkezetétől függően – nagyobb súlyt adhat az azt birtoklónak a jogi mezőben (vagyis, ha a játék célja, hogy mi legyen a jog), míg a kulturális mezőben valószínűleg irreleváns lesz (vagyis, ha a játék célja, hogy kulturálisan mi értékes). A mező és a tőke fogalmai tehát szorosan összefüggenek egymással, hiszen a mező sajátosságaiból következik a tőkefajta eltérő értéke.

A mezőben a játékosok célja pozíciójuk megerősítése és a mező által kijelölt speciális „tét” befolyásolása. Ennek megfelelően Bourdieu például a jogi mezőt a jog meghatározásának monopol helyzetéért való küzdelemként határozza meg, ahol tehát a szereplők célja annak meghatározása, hogy mi a jog.⁴ A jogi mezőben a játékosok viszonyrendszere dönti el, hogy ki és milyen feltételek mellett, mekkora befolyással határozza meg e társadalmi intézmény tartalmát. Azonban a játék arra is irányul, hogy a játékosok megváltoztassák a mező immans logikáját; vagyis nem csak arra törekednek, hogy a mező által nagy relatív értékkel felruházott tőkefajtaikat felhalmozzák, de arra is, hogy az általuk már birtokolt tőkefajta relatív értékét növeljék.

A mező mellett a másik bourdieu-i, általunk is használt alapfogalom a *habitus*, ami egyfajta viselkedésformát jelent, bár ennél egyrészt tágabb, másrészt szűkebb. „A habitus olyan közvetítő struktúra a társadalmi struktúra és a cselekvés között, amely egy adott típusú környezetre jellemző tartós beállítottságokat, hajlandóságokat, diszpozíciókat, gyakorlati érzékeket, játékszabályokat tartalmaz.”⁵ Ahogy Bourdieu fogalmaz: „Amit a munkás eszik és főleg, ahogyan elfogyasztja, az általa üzött sport és a sportolás módja, politikai véleménye, és ahogyan azt kifejezi, mind szisztematikusan eltér az ipari (nagy) vállalkozó fogyasztói szokásaitól vagy gyakorlatától.”⁶

Végül fontos megemlítenünk még *miszkogníció* fogalmát, amelynek szerepe az, hogy egyes viszonyrendszerek, illetve egyes mezők valódi természetét elfedje, hogy a társadalom részéről az adott mező működése legitim legyen. Ennek megfelelően Bourdieu például a tudományos mező kapcsán ír arról, hogy abban a legfőbb érdek, hogy minden érdektelennek tűnjön, és hogy a mező valódi működése ellepleződjön.⁷ Ugyanígy a jogi működése is akkor lehet legit-

⁴ Pierre Bourdieu (1986): The force of law: Toward a sociology of the juridical field. *Hastings Law Journal*, (38): 805

⁵ Fleck Zoltán (2004): *Szociológia jogászoknak*. Budapest: Napvilág, 99.

⁶ Pierre Bourdieu (2002): *A gyakorlati észjárás : a társadalmi cselekvés elméletéről*. Budapest: Napvilág, 17.

⁷ Pierre Bourdieu (2009): A tudományos mező. *Replika*, 20 (67): 11.

im, ha a mező működése nem válik nyilvánvalóvá a mezőn kívüli személyek számára, hiszen a jog éppen az objektivitás felmutatásával tarthat igényt a társadalom elfogadására. Fontos, hogy a miszkogníció nem tudatos konspiráció eredménye, hanem a mező működéséből, pontosabban a mező autonómia-igényéből fakadó szükségszerűség.

III. 2. Jogi felsőoktatási mező – a mező autonómiája és kapcsolata más mezőkkel

A kutatás egyik elméleti előkérdése, hogy az általunk vizsgált intézmény melyik mezőbe tartozik, milyen más mezőkkel van összefüggésben és, hogy mennyiben érvényesül a mező autonómiája.

Elméleti vizsgálódásunk eredményeként arra jutottunk, hogy az általunk vizsgált intézmény önálló mezőbe, a jogi felsőoktatás mezejébe illik. Ez azt jelenti, hogy olyan speciális tőkefajták és habitus érvényesül, amely alapján tisztán a jogi, felsőoktatási vagy tudományos mező viszonyrendszerére vonatkozó általános törvényszerűségekkel nem írható le az intézmény, illetve az intézményhez kapcsolódó ágensek működése. A jogi felsőoktatás mezeje tehát önálló mező, és ekként vizsgálandó a többi mezővel való kapcsolata, autonómiája is.

A jogi felsőoktatás mezejében a tét annak eldöntése, hogy ki szerez jogi diplomát és ki nem. Az egyes szereplők eltérő tőkével rendelkeznek, céljuk pedig a tőkefajták relatív súlyának számukra kedvező irányba történő módosítása. A jogi felsőoktatás mezeje a tőkefajták szerkezete és a habitus alapján a jogi, politikai valamint a tudományos mező metszetében helyezkedik el. Ez azt jelenti, hogy mind a jogi, mind a politikai és tudományos mezőben érvényesülő tőkefajták és habitusok megjelennek, azonban egyik sem vegytisztán. Például egy alkotmánybíró a jogi mezőben adott esetben kiemelt szereplő, hiszen nagyon nagy befolyása van arra, hogy mi lesz a jog – hogyan értelmezhető az Alaptörvény, mi alkotmányos és mi nem az – és e tőkéje minden bizonnyal a jogi felsőoktatásban is érvényesül (ki lesz jogász), azonban csak a többi – tudományos, politikai, stb. – tőkefajta mellett. Ugyanígy egy jogtudós meghatározó szerepet játszhat abban, hogy a jogtudomány szempontjából mi számít igaz vagy éppen hamis ismeretnek. Ugyanakkor e tőkéje nem transzformálódik feltétlen egy az egyben abban az esetben, ha a játék célja az, hogy ki juthasson jogi diplomához.

Elméleti elemzésünk kiemelt kérdése, hogy mennyiben autonóm a jogi felsőoktatás mezeje. Egy mező autonómiája attól függ, hogy a mező szelekciós és legitimációs folyamatait milyen sikeresen tartják kézben a mező szereplői és, másik oldalról, hogy mennyiben érvényesül más mezők hatása. A jogi felsőoktatás mezeje – például a kulturális mezőhöz viszonyítva – kevésbé autonóm; a tananyag tárgya nagyban függ a jogi és a politikai mezőtől, illetve azok viszonylagos kapcsolatától; állami intézmény esetén az intézményi függetlenség nagyban függ a felsőoktatási és a politikai mező viszonyától; a piacra termelő intézményként az önszabályozó volta nagyban függ a gazdasági mezőben érvényesülő tendenciáktól. A jogi felsőoktatás

mezeje önálló mező, nem jelenthető ki tehát, hogy bármelyik mező viszonyrendszere egy az egyben leképeződne, ugyanis ezen viszonyrendszereket az adott mező a saját viszonyrendszerébe transzformálja. Azonban, e transzformáció mértékét nagyban meghatározza az adott mező autonómiája.

Az általunk vizsgált felsőoktatási mező autonómiáját befolyásolja az is, hogy a jogi felsőoktatásban elfoglalt egyes pozíciók és tőkek más mezőben is tőkeként érvényesülnek vagy érvényesülhetnek. Ezáltal az egyes szereplők ugyanazon pozíciójukból fakadóan több célt is szem előtt tarthatnak, így pedig maga a mező is más mező logikája szerint változhat. Például, ha valaki tanszékvezető, akkor az illető a jogi mezőben is részt vesz, hiszen publikációi és kapcsolatrendszere révén hatást gyakorolhat arra nézve, hogy mi legyen a jog. E tanszékvezető ugyanezen pozíciójából fakadóan a jogi felsőoktatás mezejében is kiemelt szerepet játszhat, amennyiben ráhatása van a tananyag és a vizsgáztatás módjára.

A fent említett relatív autonómiának és a pozíciók több mezőben is betöltött szerepének következtében a jogi felsőoktatás mezejében lecsökken annak az esélye, hogy az egyes szelekciós mechanizmusok és habitusok nagymértékben a mező belső logikája szerint fejlődjenek és felértékelődik más mezők szerepe.

III. 3. Az ELTE ÁJK

Elemzésünk fókuszában egy magyarországi állami intézmény, az ELTE ÁJK működése áll. Ennek megfelelően az előző pontban említett általános kijelentéseket adaptálni kell az ELTE ÁJK magyarországi környezetére.

A jogi felsőoktatás mezeje Magyarországon is a jogi, a tudományos valamint a hatalmi mezővel áll szorosabb kapcsolatban. A jogi mezővel való kapcsolatot kifejezi többek között az, hogy üzletszerűen jogi tevékenységet csak jogi diplomával lehet végezni, valamint, hogy az egyes hivatásrendek szigorú pályázati rendszerében a jogi diploma minősítése többletpontot jelent. A jogi felsőoktatás emellett a tudományos intézményrendszerbe illeszkedik, az akadémiai előmenetel feltételei és az intézményrendszer nagyban megegyezik a más társadalomtudományi terület feltételeivel. Emellett a jogi mező révén a jogi felsőoktatás ágensei is kapcsolatba kerülhetnek a hatalmi mezővel, emellett pedig a hatalmi mező ágensei a jogi mezővel folytatott küzdelem során érdekeltek a jogi felsőoktatás befolyásolásában.

Magyarországon az elmúlt években a jogi mező sokat veszített autonómiájából, amennyiben a mezőn belüli viszonyrendszerre a politika hatása megnőtt. Ez kifejeződik például az Alkotmánybíróság által alkotmányellenesként meghatározott normatartalmak Alaptörvénybe helyezésével; ebben az esetben a jogi mező belső mechanizmusait felülírta egy másik, a hatalmi mező. Ugyanígy elmondható, hogy a felsőoktatási mező autonómiája is csökkent. En-

nek következtében mind a tananyag (ami a jogi mező produktuma), mind pedig a tanítás környezete (ami pedig a felsőoktatási környezet) valamelyest „átpolitizálódott.”

IV. A mezőelemzés

Az interjúk, és a fókuszcsoportos beszélgetések elemzésekor egy különösen érdekes mezők közti kapcsolat rajzolódott ki, amely jól szemlélteti, hogyan hatnak a jogászképzés mezejére a jogi, hatalmi, politikai, gazdasági mezők.

Az oktatói interjúkban sokszor felmerült, hogy mennyire megváltozott a hallgatók hozzáállása a tanulmányaik melletti munkavégzéssel kapcsolatban. A diploma megszerzése csak a kulcs a jogi mezőbe való bejutáshoz, azon túl azonban a diploma, és az egyetemen megszerzett tudás értéke csökken, és helyette az addig szerzett munkatapasztalat, és a megszerzett kapcsolattrendszer válik döntő tényezővé. A hallgatók pedig nagyon is tudatosan cselekednek akkor, amikor a nagyobb szimbolikus tőkét biztosító tevékenységbe ölik a nagyobb energiát. Hasonló folyamatok figyelhetők meg a kar oktatói körében is, amelynek leginkább gazdasági okai vannak. Ez pedig alapjaiban kérdőjelezi meg az egyetem szerepét. Érdekes tehát, hogy mind az oktatói, mind a hallgatói oldalról jellemző jelenség, hogy az egyetem szerepe másodlagossá vált, köszönhetően annak, hogy milyen hatást gyakorolnak más mezők a jogászképzésére.

IV. 1. Az ágensek

A mező elemzéséhez meg kell találnunk, hogy kik vívnak harcot az uralkodó pozíció megszerzéséért vagy megtartásáért. Kézenfekvőnek tűnik a mező ágenseit pusztán oktatókra, és hallgatókra osztani, és kezdetben ebből is indulunk ki, azonban a későbbiekben nyilvánvalóvá vált, hogy ez a fajta felosztás nem elég pontos, ha teljes képet akarunk kapni a mezőben történő harcokról.

Oktatók

A kutatás elején hipotézisünk alapján úgy véltük, hogy az oktatói réteg alapvetően a tanszékek szerint tagozódik elsősorban, illetve az intézmény hierarchiájának megfelelően (tehát dékán, dékánhelyettesek, kari tanács, tanszékvezetők).

Ez részben be is igazolódott, mivel sokan számoltak be egyfajta rivalizálásról, hatalmi harcról a tanszékek között. Ami érdekes, hogy amikor arról kérdeztük az interjúalanyokat, hogy látnak-e hierarchikus viszonyt a tanszékek között, akkor a legtöbben igennel feleltek, és az oktatás minősége, és a külső legitimitációja (tehát más mezőben szerzett tőkefajta) mellett sokszor felmerülő válasz volt, hogy az emelhet fel, vagy épp értékelhet le egy tanszéket, hogy mennyire félnek az adott tárgytól a hallgatók, illetve volt, aki tradicionális okokat vélt felfedezni a jelenség mögött. Ezalatt azt értették, hogy létezik egyfajta status quo, amely régóta tételes jogi tárgyak uralkodása jegyében telik. A túlsúlyából adódóan, pedig az is

következik, hogy a kar vezetésében is szükségképpen jelen kell lenniük. Ennek fenntartásának, vagy éppen megtörésének az egyik módja, hogy mennyire nehéz az adott tárgyhoz tartozó vizsga, vagy vizsgák teljesítése hallgatói szempontból.

A tanszékekre tehát meghatározó ágensként, „kiskirályság”-ként lehet tekinteni az egyetemen belül, ahogy az egyik interjúban elhangzott. A tanszék súlya, elismertsége hatalommá konvertálható abból a szempontból, hogy meghatározza a kari hatalmi viszonyokat. Ez a súly, elismertség pedig sok tényezőtől adódik össze, mint a mezőn kívül az adott jogág elismertsége, azonban a mező szempontjából számunkra fontos komponens a hallgatók általi megítélés, amely szintén fontos szerepet játszik.

Ezt a fajta tagozódást tehát valószínűsítettük a kutatás kezdetekor is, azonban az interjúk során sokszor említésre került egy oktatói csoport, amely életkor szempontjából osztja két részre tanárságot, a „below 40”. Erről az oktatói rétegről a hallgatók kivétel nélkül elismerően beszéltek. Úgy azonosították őket, mint akik lelkesek, akikkel lehet együttműködni, hajlanak a reformokra a tanrenddel, és egyéb oktatással kapcsolatos kérdésekben. Ezt a népszerűségüket pedig egyben a befolyással is azonosítják a hallgatók. Olyannyira, hogy hallgatók érdekeit képviselni hivatott szervezet helyett az oktatók ezen csoportjától várják a hallgatók a helyzetük javulását, függetlenül attól, hogy ez valóban így van-e.

A fiatal oktatók csoportja összekapcsolódik a mentorrendszerrel is, amely azzal jár együtt, hogy az egyetemen uralkodó távolságtartó, elhidegült oktató-hallgató viszonyhoz képest egy sokkal közvetlenebb kapcsolat, amelyre a hallgatókban igen nagy az igény, és kivétel nélkül mindenki elismerően beszélt a mentorrendszerről hallgatói oldalról.

Hallgatók

Ahogy az oktatóknál, úgy a hallgatók esetében is megfigyelhető egyfajta kettős tagozódás. Az egyik szempont a hallgatói aktivitás. Ebből a szempontból az egyik jól elkülöníthető csoport akik az egyetemen csak a „túlélésre” játszanak, nem érdeklődnek különösebben semmi iránt, csak az motiválja őket, hogy minél kevesebb kellemetlenség árán megszerezzék a diplomát.

A másik csoport az, amelyik részt vesz az egyetem szigorúan vett oktatással kapcsolatos tevékenységein valamilyen módon. A hallgatói önkormányzat tagja, szakkollégista, részt vesz valamelyik tudományos diákkörben, a Felvételi Előkészítő Bizottságban, vagy akár a perját-szó körben. Ők azok, akik élnek az egyetem nyújtotta lehetőségekkel. Az interjúk alapján azt tapasztaltuk, hogy jellemzően ez az a réteg, akit érdekel a kari közélet, és annak aktív szereplője is.

Hallgatói önkormányzat

A felsorolt diákszervezetek közül is kiemelkedik a hallgatói önkormányzat, amely a hallgatói érdekeket képviseli, vagy legalábbis ez lenne a feladata. Ugyanis az interjúk során sokszor merült fel, hogy a meglehetősen erős jogosítványai ellenére (például a dékánválasztáskori

egyharmados szavazati jog) nem igazán tölti, vagy töltötte be a közelmúltban a funkcióját. Emellett az derült ki, hogy a hallgatók általában nincsenek jó véleménnyel a szervezetről.

A hallgatókban tehát jellemzően egy olyan kép él, vagy élt a képviselőkre létrehozott szervezetről, hogy az alapvetően képtelen ellátni a valós feladatát, továbbá egy belterjes, korrumpált szervezet, amely nem rendelkezik a megfelelő legitimitással.⁸

A mező behatóbb vizsgálata után az egyik legfontosabb megállapítás, hogy a mezőben a demokratikus mechanizmusok nem működnek megfelelően. A hallgatók szerint a képviselőkre hivatott Hallgatói Önkormányzat a viszonylag erős jogkörei ellenére sem tudja megfelelően ellátni a feladatát. Helyette a változást egy olyan oktatói csoporttól várja, amelynek ez nem feladata, és az ehhez szükséges jogkörökkel sem rendelkezik.

A Hallgatói Önkormányzati választások ezért rendszerint kiürülnek, kevés hallgató adja le a voksát, nem tartják fontosnak a ezt a demokratikus intézményt és az esetek többségében verseny sincs, azaz nincs mondjuk két elnök jelölt. Az elmúlt években egyetlen egyszer és pont a kutatás első évében azonban volt verseny, amikor két jelölt indult az elnöki pozícióért, ebben az évben a részvételi arány is magas volt a választásokon, amiből arra következtetünk, hogy a mezőn belüli harc akkor aktiválódik, amikor tényleges tétet éreznek mögötte.

A másik érdekesség, a dominanciáért folyó harc jellege a karon. A tanszékek, többek között úgy próbálják megváltoztatni a helyüket a kari hierarchiában, hogy a vizsgáztatás nehézségét növelve emelik a tárgy presztízsét. Ezt konvertálják a kari vezetésben való részvétellel.

Fontos továbbá azt is kiemelni, hogy az interjúk alapján egy merev, hierarchikus intézmény képe rajzolódik ki, amelyben a hallgató-oktató viszony elhidegült és elidegenítő. Az intézmény arra neveli a hallgatókat, hogy elfogadják a számukra hátrányos, kellemetlen helyzetet, meg se próbáljanak változtatni azon, így a habitusuk részévé teszik azt a mentalitást, amelynek két alapeleme a túlélés és a tűrés. Ezek pedig arról árulkodnak, hogy a kar hallgatóinak rendkívül káros demokráciaélményben van részük.

V. Jogászképzés az ELTE-ÁJK-n

A kutatás során készített hallgatói és oktatói interjúkban arra is kíváncsiak voltunk, hogy az interjúalanyok mit gondolnak az ELTE ÁJK-n folyó jogászképzésről, milyen nehézségeket és pozitívumokat látnak, illetve, hogy mit gondolnak a kari tehetséggondozásról. Az oktatókkal készített interjúkban szeretnénk volna választ kapni arra is, hogy ők hogyan látják, miben változott a kar ahhoz képest, amikor ők jártak egyetemre.

⁸ Felsőbb évfolyamokon a szavazói passzivitás miatt nagyon alacsony szavazatszámmal lehetett valakit évfolyamképviselővé választani, továbbá jellemzően nem volt verseny a pozícióért.

V. 1. A „tömegképzés”

Az interjúkból kiolvasható, hogy a jogász hallgatók számának növekedésében több problémát is látnak a megkérdezettek.

Az egyik problémának azt tekintik, hogy a hallgatói létszám növekedését nem követte az oktatói létszám bővítése.

A hallgatók számának óriási növekedésén azt értjük, hogy a kilencvenes évek elején 4738 fő vett részt a jogászképzésben, ez a szám kétezres évek elejére körülbelül a négyszeresére nőtt.⁹Az oktatói létszám azonban nagyon alacsony maradt, ezt mutatja a Heti Válasz 2013-as és 2016-os adata is, ami szerint az ELTE jogász képzésén egy oktatóra 29,8 hallgató jutott.¹⁰Ezt többek között azért is látják problémának, mert így nem tudnak a hallgatókra olyan figyelmet fordítani, ami szerintük megfelelő lenne. Sokszor nem tudnak visszajelezni a diákoknak, vagy éppen a hallgatóktól is nehezen kapnak visszajelzéseket, mert gyakran nincsen személyes kapcsolat.

A tömegképzést problémaként tekintik még többek között azért, mert ekkora létszámú évfolyamoknál úgy látják, hogy jóval több, a „pályára alkalmatlan” hallgatót vesznek fel, amivel az ELTE ÁJK jogászképzésének minősége romlik.

Problémaként nem csak a felsőoktatás expanziója jelent meg az interjúkban, hanem a felsőoktatás átalakításával járó finanszírozás béli változások is.

A rendszerváltást követően a felsőoktatás finanszírozása is megváltozott, normatív finanszírozásúvá vált, amelynek formáját többször átalakították az évek során.

A normatív finanszírozás lényege az, hogy a különböző szakokon, karokon az egyetemek különböző célokhoz, feladatokhoz kapnak támogatást (tudományos célú, hallgatói, fenntartói stb.). Ezeknek a céloknak a száma és neve az évek során sokszor változott, ami a tanulmányunk szempontjából fontos, az a hallgatók után járó állami támogatást. Ennek lényege, hogy az államilag finanszírozott képzésre felvett hallgatók után jár az egyetemeknek az állami támogatás.

A normatív finanszírozás, a hallgatói létszám bővülése és a felvételi eltörlése Körtvélyesi Zsolt szerint több pontos is problémás: „A tömegesedés azt is jelenti, hogy a szelekció feladata inkább hárul az egyetemre, és az osztatlan képzés mellett ez arra szorítkozhat, hogy a fel-

⁹ Kormány Attila (2013): A jogásztúlképzés legendája. *NOL.hu*, Elérhető [[link](#)] Utolsó letöltés: 2017.12.07.

¹⁰ (sz. n.) (2016): Jogi képzés. *válasz.hu*. Elérhető [[link](#)] Utolsó letöltés: 2017.12.07.

vett hallgatókból nem mindenki kap diplomát. Ráadásul a normatívára, illetve tandíjra épített finanszírozási modell mellett ebben az egyetem maga is ellenérdekelt”.¹¹

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás magával hozta a felsőoktatás átalakítását is, ami az egyetemi és főiskolai végzettséget adó rendszerről az egymásra épülő három cikluson alapuló felsőoktatási rendszerre való áttérést jelentette. Ugyanez a folyamat megér további elemzéseket, most azonban a felvételi rendszer megváltoztatását emelném ki, mint az oktatók számára fontos változást. A Bologna rendszerre való áttérés azt is jelentette, hogy középiskola után a felsőoktatásba a felvételi nem az egyes szakok felvételi eljárását jelenti, hanem központilag, az érettségi eredmények alapján dől el, hogy kit vesznek fel, kit nem. Ezt, a tömegképzés mellett azért tartják problémának az oktatók, mert így nem a Kar választhatja ki, hogy kit vegyen fel, a felvételi alapján, hanem az érettségi pontok. Az érettségiben szerzett pontok azonban, ha magasak is, nem feltétlenül jelentik azt, hogy valaki alkalmas a jogász pályára.

Az oktatók kiemelték problémaként a hallgatók magányosságát a tömegképzésben. Beszámoltak róla, hogy amikor ők tanultak, akkor egyrészt kevesebben voltak, így inkább ismerték a többi hallgatót, másrészt beosztott csoportokban voltak, és azzal a csoporttal haladtak végig az 5 év során. Úgy gondolják, hogy a különböző csoportbeosztások és elcsúszások a hallgatókat még magányosabbá teszik, mint amennyire alapból, a tömeg miatt lennének.

Az interjúk egy részéből az derült ki, hogy több oktató nem tud mit kezdeni a nagy hallgatói létszám következtében egyes hallgatókkal. Egyrészt, mert nincsenek meg rá az infrastrukturális és pedagógiai eszközeik, másrészt mert ekkora létszám mellett nem tudnak mindenkivel foglalkozni. Az derül ki, hogy ilyenkor jó páran azt a ki nem mondott megküzdési módszert alkalmazzák, hogy magukban a hallgatókat csoportokra osztják, a tehetséges és szorgalmasak; azok, akik tanulnak az egyetemen, elsajátítanak egy bizonyos tudást, de már jóval kevésbé motiváltak, mint az első csoport; és azok, akikről nem is értik, hogy miért vannak a karon, vagy egyáltalán egyetemen, akiket sehogy nem lehet motiválni.

V. 2. A tehetség gondozás

Tehetség gondozáson kutatásunkban azt értjük, amikor a kiemelkedő képességű hallgatókat különböző módszerekkel támogatják oktatók, vagy egyes szervezetek annak érdekében, hogy képességeik tovább fejlődjenek és a szakmájukban kiválóan teljesítsenek.

A tehetség gondozás különböző formákban működhet, legyen az pedagógiai módszer, pénzügyi támogatás, vagy valamilyen egyéb eszköz.

¹¹ Körtvélyesi 2016, 907.o.

Az óriási hallgatói létszám a Karon a tehetségek felfedezését is megnehezíti, a tehetség megjelenése ekkora tömegben sokszor múlik a hallgató motiváltságán és nem feltétlenül a tehetség meglétéen. Az interjúkból kiderül, hogy a nagy létszámmal működő órák, szemináriumok, illetve az csoportok állandóságának hiánya nagyban megnehezíti a kiemelkedő hallgatók felfedezését. Amit még nehézségként említettek az interjúk során, hogy a tehetségeket nem elég valamilyen módon felfedezni, észre venni, a tehetséges hallgatókkal utána foglalkozni is kell.

A tehetséges hallgatók felfedezése ebben a rendszerben jóval nagyobb kihívás, mint korábban volt, azonban a mostani viszonyok között sem lehetetlen, megvan erre a lehetőség. Helye lehet ennek a szemináriumokon, vagy vizsgázások alkalmával, ha valaki jól teljesít, az évfolyam dolgozatok értékelése is alkalmas lehetne erre, illetve a motivált és tehetséges hallgatók maguk mennek a tehetségük gondozásáért az oktatókhoz.

Egyes interjúkból az derült ki, hogy nem könnyű a tanárokat motiválni arra, hogy új, a diákok érdeklődésének felkeltésére, a tehetségesek felfedezésére alkalmas programokat találjanak ki, mivel sokuknak több állása van, nem töltenek annyi időt az egyetemen.

Az interjúk során a tehetséggondozás számos formája és sok arra alkalmas szervezet jelent meg. Az elkészített interjúkban az oktatók a következőket említették, mint lehetséges tehetséggondozási forma: tudományos diákköri tagság, demonstrátorság, Bibó István Szakkollégium, Joghallgatók Önképző Szervezete (JÖSz), Felvételi Előkészítő Bizottság (FEB), Országod Tudományos Diákköri dolgozatok írása, versenyeken való részvétel, tudományos cikkek, tanulmányok írása és az oktatókkal való közös kutatások.

Mindezek az összefüggések egy közös tanulmány keretében részletesen kifejtésre kerültek, e kézirat szerkesztés alatt áll.

VI. Pénzügyi beszámoló

A kutatási támogatás a tervezettnél megfelelően került felhasználásra. A pénzügyi részleteket a melléklet tartalmazza.